

СПЕЦИФІКА ПЛАНУВАННЯ БУДИНКІВ МОДЕРНУ УКРАЇНИ

Івашко Ю. В., канд. архітектури, доцент кафедри основ архітектури і архітектурного проектування

Київський національний університет будівництва та архітектури

Анотація. В статті аналізується планування будинків модерну в різних школах модерну. Виявляються відмінності між плануванням будинків модерну на західних територіях, які територіально належали до Австро-Угорщини, і на центральних, південних і східних територіях.

Ключові слова: Україна, модерн, школи, планування.

Аннотация. **Ивашко Ю. В.** Специфика планировки домов модерна Украины. В статье анализируется планировка домов модерна в разных школах модерна. Выявлены отличия между планировкой домов модерна на западных территориях, которые территориально принадлежали к Австро-Венгрии, и на центральных, южных и восточных территориях.

Ключевые слова: Украина, модерн, школы, планировка.

Annotation. **Ivashko Yu. V.** Peculiarities of Ukrainian Art Nouveau buildings' planning. The planning of the Art Nouveau houses in different schools of Art Nouveau have been analyzed. The differences between planning of the Art Nouveau houses in west territories, which were part of Austria-Hungarian empire, and in central, south and east territories had been fixed.

Key words: Ukraine, Art Nouveau, schools, planning.

Аналіз останніх досліджень. Дослідженню специфіки модерну в Україні були присвячені наукові роботи В. Ясієвича /5/, В. Чепелика, Ю. Бірюльова /1/, Л. Поліщук та інших вчених /2/. Найбільш узагальнено виглядає дослідження В. Ясієвича, оскільки він розглядає модерн різних шкіл України на тлі загальної картини забудови України кінця XIX – початку XX століть.

Постановка проблеми. Втім, хоча дослідження В. Ясієвича є ґрунтовним, деякі аспекти, які стосуються модерну як окремого стилю, вимагають більш широкого висвітлення, яке лишилось поза межами його теми. Зокрема, один з таких аспектів – це планування будинків модерну різних шкіл України.

Мета цього дослідження – доповнити вже існуючі відомості про модерн України дослідженнями найхарактерніших об'єктів для створення цілісної картини модерну України.

Результати дослідження. Плани житлових будинків модерну значно менше відчули на собі вплив стилістичних ознак модерну, ніж фасади будинків модерну України. Оскільки на модерн України впливав, з одного боку, західноєвропейський модерн, а з іншого – російський модерн Санкт-Петербурга і Москви, варто проаналізувати, чи впливали вони на планування будинків часів модерну в Україні. В європейському модерні виділяється раціоналістичний напрям в вирішенні планування /це австро-угорська Сецесія і англійський модерн/ і декоративний напрям, найяскравішим прикладом якого є модернізм Іспанії. Враховуючи територіальну і адміністративну приналежність Західної України до Австро-Угорської імперії, цілком зрозуміло, що взірцем для модерну Львова, Чернівців, Станіслава були насамперед

об'єкти австро-угорської Сецесії. Натомість взірцями для Харкова були об'єкти модерну Санкт-Петербургу і Москви. Втім, якщо порівняти планування будинків модерну Петербургу і Західної України, в них є спільні риси, які пояснюються тим, що петербурзький модерн сформувався під значним впливом німецького югендстилю.

Для того, аби виділити особливості планування основних шкіл модерну України – західної, центральної, південної та східної, варто проаналізувати планування будинків модерну основних шкіл.

В західній школі модерну присутня менша чіткість і регулярність в планах, в модерні Києва та Харкова чітко прочитується центр композиції плану – сходова клітка, навколо якої групуються інші приміщення. Проте така регулярність планування в усіх школах, крім західної, якраз і є свідченням того, що лише в західній школі принципи модерну певним чином відбилися в плануванні, а в усіх інших модерн залишився насамперед “фасадним” стилем /виняток становлять лише поодинокі унікальні об'єкти, на кшталт “Будинку з химерами” на вул. Банковій, 10 та будинку на вул. Гончара, 33 в Києві/. В західній школі модерну поширені складні асиметричні плани, Г-подібні та прямокутні плани, в Києві та Харкові поширені Т-подібні односекційні будинки та будинки з планами складної конфігурації, в Києві більше односекційних будинків модерну, а в Одесі та Харкові поширені багатосекційні будинки /найчастіше двосекційні/. Планування будинків модерну Одеси і особливо Харкова найбільш подібне до планування будинків модерну Петербургу. Це пояснюється ще і тим, що в конкурсах на проектування прибуткових будинків в цих містах приймали участь і відомі петербурзькі архітектори /наприклад, один з варіантів проекту прибуткового будинку В. Коростовцева в Харкові представив О. Бубир, проект якого виконаний в стилістиці його петербурзьких об'єктів/. Отже, будинки модерну Харкова відзначалися більшим масштабом, ніж будинки західної школи чи Києва. В будинках модерну Києва та Харкова планування більш регламентоване, чітке, ніж в західній школі, позбавлене “аморфності”, перетікання просторів, притаманного модерну, і цілком відповідає традиціям “прибуткового будівництва”. Натомість в плануванні особняків Станіславова періоду модерну спостерігається певна неупорядкованість планування без чіткого виявлення головного елементу.

Сходи – основний елемент плану – згідно канонів декоративного модерну набувають химерної форми, натомість в раціоналістичному модерні вони мають звичайну форму. Крім кількох прикладів – унікальних особняків, сходи будинків в усіх школах модерну України, крім західної, традиційні, двохмаршеві – парадні і “чорні”, змінюється лише схема їх взаємного розташування. Відомі кілька прикладів трьохмаршевих сходів з освітленням через світловий ліхтар, але такі сходи влаштовані в багатопверхових будинках з ліфтами.

Дослідник Л. Поліщук в своїй дисертації виділила три стадії станіславівського модерну: рання /1900-1902/, зріла /1903-1908/ та пізня /1910-1914/. На основі наведених в її роботі планів особняків можна простежити, як

проходила еволюція плану і зробити свої висновки – на ранній стадії модерну план був більш простий, компактний, неупорядкований, на зрілій стадії модерну відбувається ускладнення планування і внутрішніх просторів, відчувається намагання архітекторів відійти від традиційного планування доби історизму через ускладнення конфігурації, нетрадиційне розташування сходів і входів до будинку. На пізній стадії модерну відбувається спрощення типів планів /з цього починався розвиток планування на ранній стадії/, але за рахунок раціоналізації розташування приміщень.

Можна простежити, як розвивалося планування особняків модерну Станіслава з початку ХХ століття до 1914 року. Серед них є Т-подібні, Г-, П-, Н-подібні, прямокутні та складні асиметричні плани. Переважають асиметричні плани складної конфігурації, збудовані в зрілій стадії модерну, що є яскравим свідченням того, що модерн відбився і в плануванні /цей стиль тяжіє до асиметрії/. Крім асиметричних планів складної конфігурації, поширені також Г-подібні і прямокутні та квадратні плани. Т-, Н- та П- подібні плани не зазнали поширення.

За хронологією типи планів розподілилися таким чином. Г-подібні типи планів зустрічаються в основному на ранній стадії модерну і потім – вже в зрілій, складні плани неправильної форми виникли на ранній стадії модерну і стали ознакою зрілого модерну, потім вони поступилися на пізній стадії раціональному чіткому плануванню. Прямокутні плани виникли на ранній стадії, коли модерн ще знаходився у стадії формування, і зустрічалися на пізній стадії, коли відбувався відхід від модерну до функціоналізму.

На відміну від планування будинків модерну Києва чи Харкова, в плануванні особняків Станіслава спостерігається тяжіння до асиметрії, в тому числі і в розташуванні сходів. Раціоналізація внутрішнього планування та закладання функціонального зонування розпочалися наприкінці зрілої стадії модерну і продовжилися у пізній стадії.

В особняках Станіслава спостерігаються ознаки планування модерну з перетікаючими просторами – в будинках на вул. Матейка, 57-59, Короля Данила, 20-22, Мазепи, 23 та 36, Незалежності, 30, і спроби оригінального вирішення сходового вузла, але рідко простір розкривається навколо сходів як центрального елемента, як це має місце в будинку Тасселя архітектора В. Орта в Брюсселі. Сходів в особняках Станіслава кілька, вони розташовані в бічних частинах будинку, де до них немає прямих шляхів від входу /як правило/. В цьому полягає відмінність планування Станіслава від планування Києва чи Харкова, де присутня жорсткість і раціональність, невластива ранньому модерну.

Якщо порівняти плани особняків Станіслава і Києва, помітна схожість з асиметричними планами “Будинку з химерами” на вул. Банковій, 10 і будинку на вул. Гончара, 33, але в київських об’єктах підкреслена роль сходової клітки, навколо якої розвивається композиція. Помітна схожість планування особняків Станіслава пізньої стадії з плануванням особняка на вул. Студентській, 11, який теж зведений в пізній стадії модерну. Взагалі пізня стадія модерну з її

прагненням до раціоналізму і функціонального зонування є певною мірою інтернаціональною.

На відміну від планування Станіслава, де на пізній стадії модерну спостерігається тяжіння до прямокутних планів, особняки Києва на пізній стадії були і Г-подібними /будинки на вул. Мельникова, 8/, однак відзначалися чіткішим зонуванням і акцентним регламентованим розташуванням сходів в структурі будинку.

Планування будинків в різних містах західної школи розвивалося в основному однаковим шляхом, через схожі стадії, тоді як планування будинків Києва було трохи іншим, ніж, скажімо, будинків Умані чи Вінниці, які територіально належали до центральної школи. Відмінності стосуються насамперед масштабів будівництва і розвиненості планів. В малих містах центральної школи не були поширені багатопверхові прибуткові будинки з багатокімнатними квартирами, тим більше багатосекційні та з ліфтами. Це ж стосується південної і східної шкіл.

Київська школа модерну відрізнялася за своїм плануванням від інших шкіл, тому що вона не відчувала на собі таких сильних зовнішніх впливів – ні з боку Австро-Угорщини, як західна школа, ні з боку Росії, як південна і особливо східна школа. Саме тому в випадку центральної школи модерну можна говорити про регіональні особливості.

На відміну від київських житлових будинків з елементами неоготики, які в переважній більшості були тільки односекційними, будинки в стилі модерн і будинки з елементами модерну були односекційними, двосекційними і багатосекційними. І хоча більшість з них була односекційними, проте в них простежується більш чітке планування секцій і більша різноманітність таких секцій.

Плани односекційних будинків були Т-подібними, П-подібними, Н-подібними, прямокутними, складної конфігурації.

Т-подібні плани були двох різновидів:

- 1) з парадними і “чорними” сходами, розташованими по одній лінії;
- 2) з парадними і “чорними” сходами, зміщеними відносно однієї осі.

Прикладом парадних сходів, розташованих по осі симетрії головного фасаду, були сходи в будинку на вул. Ветрова, 19, а прикладом сходів, зміщених відносно осі симетрії головного фасаду, були сходи в будинку на вул. Воровського, 38. В будинках, в яких парадні і “чорні” сходи були розташовані по одній осі, парадні сходи мали верхнє освітлення світловим ліхтарем, а “чорні” сходи мали освітлення через вікна, або і парадні, і “чорні” сходи мали верхнє освітлення.

Прикладом односекційних будинків з П-подібним планом є будинок на вул. Володимирській, 81-а, однак такий тип планів не був поширеним в односекційних будинках. Прикладом будинку з Н-подібним планом є будинок на вул. Жиланській, 41.

Будинки з прямокутними планами мали парадні і “чорні” сходи, розташовані по одній осі /в будинку на вул. Великій Житомирській, 10/ або парадні і “чорні” сходи, зміщені відносно однієї осі /в будинку на вул. Великій

Житомирській, 23/. Прикладом будинку з прямокутним планом ступінчастої конфігурації є будинок на вул. Кравченка, 21.

Поширеними були також будинки з планами складної конфігурації: з парадними і “чорними” сходами, розташованими по одній осі або з парадними і “чорними” сходами, зміщеними відносно однієї осі /будинок на вул. Володимирській, 61/11/.

Найбільш поширеними в Києві були односекційні будинки з Т-подібними планами та з планами складної конфігурації, менш поширеними – будинки з прямокутними планами.

Односекційні будинки					
	-ПАРАДНІ- І -ЧОРНІ- СХОДИ РОЗТАШОВАНІ ПО ОДНІЙ ОСІ			-ПАРАДНІ- І -ЧОРНІ- СХОДИ ЗІ ЗВІВЛЮКОЮ ІЗ ЗОВНІШНІМИ -ПАРАДНИМИ- І -ЧОРНИМИ- СХОДАМИ	
Т-ПОДІБНІЯ СХОДОВОЇ КІЛКИ	З ВНУТРІШНІМИ -ПАРАДНИМИ- СХОДАМИ І ЗОВНІШНІМИ -ЧОРНИМИ-		З ВНУТРІШНІМИ -ПАРАДНИМИ- І -ЧОРНИМИ- СХОДАМИ	-ПАРАДНІ- СХОДИ РОЗТАШОВАНІ ПО ОСІ СИМЕТРИ ГОЛОВНОГО ФАСАДУ	-ПАРАДНІ- СХОДИ РОЗТАШОВАНІ АСИМЕТРИЧНО
	Контрактова пл., 10-а	вул. Велика Житомирська, 6	вул. Ірининська, 5	вул. Ветрова, 19	вул. Воровського, 38
П-ПОДІБНІ					вул. Володимирська, 81
З ПРЯМОКУТНИМ ПЛАНОМ	РОЗТАШУВАННЯ СХОДІВ ВІДНОСНО ОСІ			ПРЯМОКУТНИЙ ПЛАН СТУПІНЧАСТОЇ КОНФІГУРАЦІЇ	
	-ПАРАДНІ- І -ЧОРНІ- СХОДИ ПО ОДНІЙ ОСІ		-ПАРАДНІ- І -ЧОРНІ- СХОДИ ЗДВИГНУТІ ВІДНОСНО ОДНІЄЇ ОСІ		
	вул. Велика Житомирська, 10	вул. Велика Житомирська, 23	вул. Кравченка, 21		
З ПЛАНОМ СКЛАДНОЇ КОНФІГУРАЦІЇ	-ПАРАДНІ- І -ЧОРНІ- СХОДИ ПО ОДНІЙ ОСІ		-ПАРАДНІ- І -ЧОРНІ- СХОДИ ЗДВИГНУТІ ВІДНОСНО ОДНІЄЇ ОСІ		
	З ВНУТРІШНІМИ -ПАРАДНИМИ- СХОДАМИ І ЗОВНІШНІМИ -ЧОРНИМИ-	ІЗ ЗОВНІШНІМИ -ПАРАДНИМИ- І -ЧОРНИМИ- СХОДАМИ	ІЗ ЗОВНІШНІМИ -ПАРАДНИМИ- І -ЧОРНИМИ- СХОДАМИ		З ВНУТРІШНІМИ -ПАРАДНИМИ- СХОДАМИ І ЗОВНІШНІМИ -ЧОРНИМИ-
	вул. Костьольна, 7	вул. Багровувівська, 32	вул. Ветрова, 21	вул. Грушківського, 16	вул. Архітектора Городешкого, 17/1
	І-ПОДІБНІ				
	вул. Жиліярська, 41				

Табл. 1. Плани односекційних будинків Києва.

Плани багатосекційних будинків могли бути Г-подібними, П-подібними або складної конфігурації. Г-подібні плани були в будинках з секціями, які стикаються під прямим кутом, або з секціями, які утворюють двір-курдонер. Прикладів планів багатосекційних будинків П-подібної конфігурації відомо набагато менше, ніж прикладів будинків з планами складної конфігурації. Найбільш поширеними серед київських багатосекційних будинків модерну були будинки з Г-подібними планами і планами складної конфігурації.

Досліджуючи планування багатоповерхових прибуткових будинків в різних містах України, проф. В. Є. Ясієвич виділив такі типи будинків за їх плануванням:

- односекційні будинки з трьома несучими продольними стінами і несучими конструкціями стін сходової клітки, з двома та чотирма квартирами на поверсі;
- односекційні будинки коридорної системи з однією квартирою на поверсі і зі сходами в торцях будинків;
- багатосекційні будинки з двома та трьома секціями /розташовані вздовж вулиць, розташовані на розі вулиць, компактні будинки з фасадами невеликої довжини, замкненими дворами чи курдонерами/.

Згідно з класифікацією В. Є. Ясієвича, прикладами односекційних будинків з трьома несучими стінами і несучими конструкціями стін сходової клітки є будинки з Т-подібними планами, будинки з прямокутними планами та будинки з планами складної конфігурації. Багатосекційні житлові будинки

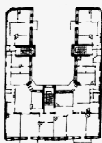

БАГАТОСЕКЦІЙНІ БУДИНКИ				
	СЕКЦІЇ СТИКАЮТЬСЯ ПІД ПРЯМИМ КУТОМ	СЕКЦІЇ СТИКАЮТЬСЯ ПІД ТУПИМ КУТОМ	СЕКЦІЇ УТВОРЮЮТЬ ВНУТРІШНІ ДВІР-КУРДОНЕР	
Г-ПОДІБНІ	вул. Костянтинівська, 1/2	вул. Житлівська, 39/92	вул. Інститутська, 13/4	пров. Музейний, 4
П-ПОДІБНІ	вул. Братська, 14			
З ПЛАНОВОЮ Складною КОНфігурацією	вул. Банкова, 5-7	вул. Володимирська, 61/11	вул. Горького, 26/26	

Табл. 2. Плани багатосекційних будинків Києва

в стилі модерн та з елементами модерну в Києві мали, як правило, дві секції з двома квартирами на поверсі кожної секції. Відомі приклади розташування багатосекційних будинків вздовж вулиці, на розі вулиць, а також приклади компактних будинків з внутрішнім двором.

Багатосекційні будинки з планами П-подібної конфігурації з дворами-курдонерами набули поширення в часи зведення в Києві будинків з елементами модерну. Найхарактернішими будинками з планами складної конфігурації був будинок Гінзбурга на вул. Інститутській, 4 та “Будинок Мороза” на вул. Володимирській, 61/11.

Плани київських будинків з елементами модерну відрізняються від планів будинків європейського модерну. На відміну від Європи, де стиль модерн реалізувався найяскравіше не в великих багатоповерхових прибуткових спорудах, а в приватних три-чотириповерхових будинках, які вписувались в щільну забудову кварталів, в Києві в стилі модерн будувалися великі прибуткові будинки. Крім того, сама структура планів європейських прибуткових будинків в стилі модерн відрізнялась від структури планів київських прибуткових будинків. В планах київських житлових будинків з елементами модерну відчувались значною мірою місцеві традиції, які склалися раніше і суперечили вимогам модерну /темні довгі коридори, анфіладне розташування кімнат, невдалі пропорції кімнат, традиційні обриси приміщень тощо/.

На відміну від Європи, де в приватних будинках архітекторам вдавалося створити незвичний внутрішній простір з відкритими сходами, холами октагональної форми, галереями і оригінальними криволінійними планами, в київських будинках плани в основному залишалися прямокутними, без перетікаючих просторів і ввігнутих стін. В той час, коли А. Гауді створював прибутковий будинок з незвичним планом /Каса Міла і Каса Батльо в Барселоні/, коли в Європі поширювалися будинки з внутрішніми сходами незвичної форми, з криволінійними сходишками, в Києві на такі експерименти зважувалися лише поодинокі архітектори: В. Городецький /в “Будинку з химерами”/, М. Клуг /в будинку Родзянків на вул. Ярославів Вал, 14-б/ та І. Ледоховський /в будівлі клініки Качковського на вул. Гончара, 33/.

Висновки. Отже, маємо констатувати, що київські архітектори, які працювали в стилі модерн, в основному сприйняли модерн як насамперед “фасадний стиль”, не прийнявши започаткований В. Орта принцип проектування будинку від внутрішнього простору до зовнішнього об’єму.

Література:

1. Бірюльов Ю. Мистецтво львівської сецесії. – Л.: Центр Європи, 2005. – 184 с., іл.
2. Івашко Ю. Модерн в архітектурі Києва. – К.: Гопак, 2007. – 240 с., іл.
3. Кириллов В. В. Архитектура русского модерна /опыт формологического анализа. – М.: Изд-во Моск.ун-та, 1979. – 214 с., ил.
4. Кириченко Е. И. Русская архитектура 1830-1910 годов. – М.: Искусство, 1982. – 400 с., ил.
5. Ясевич В. Е. Архитектура Украины на рубеже XIX-XX веков. – К.: Будівельник, 1988. – 184 с., ил.
6. Borsi Franko, Portoghesi Paolo. Victor Horta. – J-M. Collet. – 1996. – 414 pp.

Надійшла до редакції 03.06.2009